

Kolombiya – FARC Barış Görüşmelerinde Katılımcılığın Rolü: Kadınlar, Kurbanlar ve Ordu

Role of Inclusivity in Colombia – FARC Peace Negotiations: Women, Victims, and the Army

Başar BAYSAL*

Öz

Kolombiya-FARC arasında 2012 – 2016 yılları arasında gerçekleşen Havana Barış Görüşmeleri birçok açıdan önemli dersler içermektedir. Bu çalışmada, ilgili sürecin katılımcılık normu üzerinden değerlendirmesi amaçlanmaktadır. Katılımcılık kapsamında genel bir değerlendirmenin de yapıldığı çalışmada özellikle dikey doğrudan katılımcılık kapsamında sürece dâhil olan kadınlar, çatışma mağdurları ve ordu konuları analiz edilmiştir. Bu seviyede ilk defa bir barış sürecine dâhil olan bu grupların hem temsilcilerinin seçilmesi ve sürece dâhil olma süreçleri, hem de sürece sağladıkları katkı önemli dersler barındırmaktadır. Kadınların katılımı sayesinde çatışma sürecindeki cinsel saldırılar af kapsamı dışına alınırken, toprak dağıtımı gibi hususlarda kadınlara öncelikler sağlanmıştır. Çatışma mağdurları sürece doğrudan dâhil edilerek mağduriyetlerinin resmen tanınması sağlanmış ve bu kişilere tazminat ve koruma garantisi gibi haklar sağlanabilmektedir. Son olarak ordunun sürece katılımı ile FARC üyelerinin silah bırakma süreci ve toplanma bölgelerine güvenli şekilde ulaşmaları gibi teknik meseleler sorunsuz şekilde uygulanabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: FARC, Kolombiya, Barış Müzakereleri, Katılımcılık, Ordu.

Abstract

The 2012-2016 Havana Peace Negotiations between FARC and the Colombian government have many lessons for peace processes in general. This study aims to examine the process in terms of the norm of inclusivity. In addition to a general evaluation of the process in terms of inclusivity, the study particularly focuses on the inclusion of Women, Victims, and armed forces. The selection of the representatives of these groups, the process of

* Dr.Öğr.Üyesi, Ankara Bilim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0001-9205-9234, e-posta: basar.baysal@ankarabilim.edu.tr

Geliş Tarihi / Submitted: 28.06.2021
Kabul Tarihi / Accepted: 17.03.2022

their inclusion, and the benefits of their inclusion bear some important lessons. With the inclusion of women, the sexual offenses during the conflict were kept out of the scope of amnesty and women gained priority on issues like the distribution of public lands. With the inclusion of victims, their victimization was formally recognized, and they gained several rights like compensation and non-repetition guarantees. Finally, with the inclusion of armed forces disarmament and demobilization processes could be conducted without any major problems.

Keywords: *FARC, Colombia, Peace Negotiations, Inclusivity, Military.*

Giriş

1964 yılında Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri'nin (FARC - *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia*) kurulmasıyla başlayan ve yarım yüzyıldan fazla süren Kolombiya - FARC çatışması 220000'den fazla insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır.¹ Özellikle 1980'li yıllarda ortaya çıkan uyuşturucu madde ticaretiyle örgüt güç kazanmış, aynı dönemde paramiliter güçler ve uyuşturucu çeteleri gibi grupların da güçlenmesiyle ülke tam bir şiddet sarmalının içerisine girmiştir.² Ancak 2010 yılında Kolombiya devlet başkanı seçilen Manuel Santos'un başlattığı barış süreci girişimi sayesinde 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasıyla FARC silah bırakmış ve bir siyasi parti kurarak siyasi arenaya geçiş yapmıştır. Muhakkak ki 2012 – 2016 yılları arasında gerçekleşen Kolombiya FARC barış görüşmeleri ileride olabilecek barış görüşmeleri için birçok dersler içermektedir. Bu çalışma barış görüşmeleri sürecini katılımçılık normu üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Katılımçılık Barış Çalışmaları üzerine olan literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Dikey ve yatay katılımçılık olarak iki kategoride incelenen katılımçılık kavramı, yatay anlamda barış görüşmelerine katılan tarafların çatışma konusunda en şahin kanadından en ılımlı kanadına kadar temsil edilmesi olarak görülürken, dikey anlamda sivil toplum örgütleri, farklı çıkar grupları, iş dünyası, üniversiteler, çatışmadan etkilenen gruplar gibi

¹ Historical Memory Group, "BASTA YA! Colombia: Memories of War and Dignity", Centro Nacional de Memoria Histórica, 2016, s. 15. <http://centrodememoriahistorica.gov.co/descargas/informes2016/basta-ya-ingles/BASTA-YA-ingles.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2019).

² Başar Baysal, *Securitization and Desecuritization of FARC in Colombia: A Dual Perspective Analysis*, Lanham, Rowman Littlefield Lexington Books, 2019, s. 89.

farklı kesimlerinin barış sürecine dahilini işaret etmektedir.³ Bunun dışında literatürde katılımcılığın iyi ve kötü yönleri kapsamında da bir tartışma mevcuttur. Katılımcılığın uzun vadeli sürdürülebilir bir barış getirmede olumlu etkisinin yanında çok fazla grubun sürece doğrudan dâhil olmasının barış sürecini uzatma ya da başarısızlıkla sonuçlandırma ihtimali de mevcuttur.⁴ Bu kapsamda özellikle dikey katılımın sağlanabileceği farklı mekanizmalar üzerinde de durulmaktadır. Aşağıda ayrıntısıyla açıklanan bu mekanizmalar doğrudan katılım yerine dolaylı katılım sağlayacak forumlar, danışma kurulları, protestolar gibi konuları kapsamaktadır.⁵

Başta doğrudan dikey katılımcılık kapsamında oldukça dar bir çerçevede başlayan Kolombiya - FARC barış süreci, zaman içerisinde cinsiyet odaklı sivil toplum kuruluşlarının, çatışmanın büyük oranda sivillerden oluşan kurbanlarının ve görüşmelerin son aşamasında Kolombiya Silahlı Kuvvetleri'nin sürece resmî olarak dâhil edilmesiyle birlikte diğer katılımcılık türleri yanında doğrudan dikey katılımcılık anlamında da oldukça kapsayıcı bir yapı kazanmıştır. Her üç grup için de barış görüşmelerine resmî olarak bu seviyede katılım sağlanması dünyadaki barış görüşmeleri için bir ilk olmuştur ve muhakkak ki bu durum ileride olabilecek barış süreçleri için önemli dersler içermektedir. Süreç içerisinde özellikle cinsiyet odaklı sivil toplum örgütlerinin gayret ve baskılarıyla cinsiyet alt komisyonu kurulmuştur.⁶ Daha önce farklı yerlerde icra edilen barış görüşmelerinde örneği görülmeyen bu komisyon, anlaşma metninin tamamını cinsiyet eşitliği kapsamında incelemiş ve metnin cinsiyet-eşit şekilde kaleme alınabilmesini sağlamıştır. Ayrıca bu komisyonun gayretleri sayesinde çatışma sürecindeki cinsel saldırı nitelikli eylemler af kapsamı dışında bırakılabilmektedir. Bunlara ek olarak, komisyonun çalışmaları

³ Evie Browne, "Evidence on Programmes' Effectiveness on Horizontal Political Inclusion", GSDRC Applied Knowledge Services, 2015, s. 1, <https://gsdrc.org/wp-content/uploads/2015/06/HorizontalPoliticalInclusion.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.03.2022).

⁴ Isa Mendes, "Inclusion and Political Representation in Peace Negotiations: The Case of the Colombian Victims' Delegations", *Journal of Politics in Latin America*, 2020, Sayı 11(3), 1-26, s. 2.

⁵ Thania Paffenholz, "Civil society and peace negotiations: beyond the inclusion-exclusion dichotomy", *Negotiation Journal*, 2017, Sayı 30(1), 69-91, ss 76-77.

⁶ Lina M. Céspedes-Báez ve Felipe J. Ruiz, "Peace without women does not go! Women's struggle for inclusion in Colombia's peace process with the FARC", *Colombia Internacional*, 2018, Sayı 94, 83-109, s. 85.

sayesinde barış anlaşmasında karar verilen topraksız köylülere toprak dağıtılması, kredi ve mali destekler sağlanması konularında kadınlara öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır.⁷

Çatışma kurbanlarının temsilcileri de, ki ülkede yaklaşık 8,4 milyon çatışma mağduru mevcuttur⁸, resmî barış görüşmelerine dâhil olmuşlardır. Bu temsilciler 12’şer kişilik altı grup halinde barış görüşmelerine katılmak üzere farklı tarihlerde Havana’ya gitmişlerdir. Çatışma kurbanlarının temsilcileri sadece FARC’ın eylemleri yüzünden mağdur olan kişileri değil; paramiliter gruplar gibi ülkedeki diğer silahlı grupların eylemleri sebebiyle mağdur olanlar ile Kolombiya Silahlı Kuvvetleri’nin eylemlerinden dolayı mağdur olan kişileri de kapsamıştır.⁹ Bu temsilcilerin katılımı sayesinde mağdurlar hem mağduriyetlere yol açan kişiler ile yüzleşmişler hem de resmî olarak tanınmışlardır. Süreç içerisinde hem FARC hem de Kolombiya devleti çatışma sürecindeki sivillere karşı olan eylemlerinden dolayı özür dilemiştir. 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasının altı ana maddesinden birisi kurbanlar ile ilgili kararları kapsamaktadır ve tanıma, tazminat ve yeniden gerçekleşmeme garantilerini kapsayan kararların çoğu çatışma mağdurlarının temsilcilerinin sürece doğrudan katılımı sayesinde onların da katkılarıyla alınmıştır.¹⁰

Son olarak Kolombiya Silahlı Kuvvetleri sürece resmî olarak dâhil olmuştur. Hem Kolombiya’da daha önce yaşanan barış süreçlerinde hem

⁷ PRIO (Peace Research Institute Oslo), “Gender and Inclusion in the Colombian Peace Process”, PRIO Gender, Peace and Security Update, 2016, Sayı 4, s. 2, 3, <https://www.prio.org/utility/DownloadFile.ashx?id=483&type=publicationfile> (Erişim Tarihi: 12.04.2021); Louise Winstanley, “Women’s Participation in the Colombian Peace Process”, Latin News, Latin American Regional Report, 2012, s. 2, <https://www.abcolombia.org.uk/wp-content/uploads/2018/05/ABColombia-LatinNews-Women-Participation-Peace-Process-.pdf> (Erişim Tarihi: 26.06.2021); Hilde Salvesen ve Dag Nylander, “Towards an inclusive peace: women and the gender approach in the Colombian peace process”, NOREF Report, 2017, s. 4, <https://noref.no/Publications/Regions/Colombia/Towards-an-inclusive-peace-women-and-the-gender-approach-in-the-Colombian-peace-process> (Erişim Tarihi: 15.06.2021).

⁸ Mendes, “Inclusion and Political Representation”, s. 16, 20.

⁹ Roddy Brett, “The role of the victims’ delegations in the Santos-FARC peace talks”, V. Drulliole ve R. Brett, (ed.), *The Politics of Victimhood in Post-Conflict Societies: Comparative and Analytical Perspectives*, Oxford, Palgrave Macmillan, 2018, 267–299, s. 281; Mendes, “Inclusion and Political Representation”, s. 16.

¹⁰ Brett, “The Role of The Victims”, s. 267, 268, 273, 289; Mendes, “Inclusion and Political Representation” s. 23.

de dünyadaki diğer örneklerde ordunun bu seviyede barış görüşmelerine katılımı yaşanmamıştır. Bu kapsamda kurulan alt komisyon ateşkesin nasıl uygulanacağı, FARC militanlarının toplanma bölgelerine nasıl geleceği, nasıl silah bırakacakları gibi teknik konuları ele alarak bu süreçlerin sorunsuz ve koordineli bir şekilde uygulanabilmesini sağlamıştır.¹¹ Teknik olarak görülebilecek bu hususlar aslında uygulamada önemli sorunlar doğurabilecek riskli konularda kararları içermektedir ve sürecin uygulanmasında rol alacak olan ordu mensuplarının sürece dâhil olması bu süreçlerin sorunsuz ilerletilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Bu kapsamda bu çalışmanın ana amacı hem belirtilen grupların barış görüşmeleri sürecinde nasıl resmî olarak Havana Barış Görüşmelerine dâhil olabildiklerini göstermek hem de bu grupların katılımının getirdiği pozitif etkiyi inceleyerek barış literatürüne katkıda bulunmaktır. Muhakkak ki bu gelişmelerden alınacak dersler gelecekteki barış süreçleri için faydalı çıkarımlar sağlayacaktır. Bunun dışında Kolombiya – FARC barış sürecinin katılımcılık normunun uygulanması anlamında genel bir değerlendirme de çalışma içerisinde sunulmuştur. Son olarak, özellikle Türkçe literatürde Kolombiya – FARC çatışma süreci konusunda sınırlı kaynak olması ve okuyucuların bu konuda genel bir fikir edinebilmelerinin sağlanması amacıyla makalenin ilk kısmında Kolombiya'daki çatışma ve barış sürecinin kısa bir incelemesi sunulmuştur.

Makalenin ana konusu olan katılımcılık normunun Kolombiya barış sürecinde uygulanmasının değerlendirilmesi için Barış Müzakereleri sürecindeki gazete haberleri ve raporlar taranırken, Anlaşma metni de bu bağlamda analiz edilmiştir. Çalışmayı desteklemek amacıyla Kolombiya Barış Süreci'nde katılımcılık normu ile ilgili olarak literatür taraması da yapılmış ve mevcut kaynaklardan faydalanılmıştır.

1. Kolombiya Çatışma ve Barış Süreci

Bölgedeki en uzun süren çatışma süreci olan Kolombiya - FARC çatışması 1960'lı yıllarda başlamıştır. Küba devriminin başarılı olması

¹¹ Omar Cortes ve Juanita Millan, "The Role of the Armed Forces in the Colombian Peace Process", NOREF Report, 2019, ss. 4-6, <https://noref.no/Publications/Regions/Colombia/The-role-of-the-Armed-Forces-in-the-Colombian-peace-process> (Erişim Tarihi: 15.06.2021).

sonrası gayri nizami harp teknikleri ile mevcut hükümeti devirebilme olanağının görülmesi, bu dönemde, ülkede FARC ve ELN gibi sol eğilimli silahlı grupların ortaya çıkmasında önemli bir etmen oldu.¹² 1940 ve 1950'lerde Kolombiya'da ortaya çıkan iç savaş dönemi (*La Violencia*) sonrasında Muhafazakâr ve Liberal partilerin anlaşmasıyla kurulan Millî Cephe (*Frente Nacional*) döneminde (1957-1974) alternatif politik görüşlerin politik arenada kendine yer bulmasının zorlaşması da¹³ bu tür örgütlerin toplum nezdinde de destek kazanmasını sağladı. Bu dönemde göstermelik olarak seçimler yapılsa da başkanlık görevi Muhafazakâr ve Liberal partiler tarafında sırayla icra edilmekteydi. FARC örgütü de aynı dönemde, 1964 yılında, zengin toprak sahiplerine ve kapitalist hükümet politikalarına karşı fakir köylülerin haklarını korumak iddiasıyla kurulmuştur.¹⁴

FARC'ın ilk kuruluş döneminden 1980'lere kadar ana gayreti kendi bekasını devam ettirmek yönünde olmuştur.¹⁵ Ancak 1980'lerden itibaren hız kazanan uyuşturucu ticareti ülkedeki diğer silahlı gruplar gibi FARC'ı da daha güçlü bir pozisyona getirmiştir.¹⁶ 1957-1974 dönemindeki Millî cephe döneminde halkın belli kesimleri nezdinde meşruiyet kazanan FARC özellikle kokain ticaretinin artmasıyla materyal anlamda da güç kazanmıştır. Ancak bu dönemde, özellikle zengin toprak sahiplerinin girişimiyle ve özellikle de bu kesimin çıkarlarını sol eğilimli silahlı gruplara karşı korumak ve kedilerine karşı olan topraksız köylüler gibi kesimleri baskılayabilmek amacını güden sağ eğilimli paramiliter gruplar da

¹² Chris Lee, "The FARC and the Colombian Left: Time for a Political Solution?", *Latin American Perspectives*, 2012, Sayı 39 (1), 28-42, s. 30; Baysal, *Securitization and Desecuritization*, s. 101.

¹³ Anna Maria Bejarano ve Eduardo Pizarro Leongomez, "From "Restricted" to "Besieged": The Changing Nature of the Limits to Democracy in Colombia", Frances Hagopian, (ed.), *The Third Wave of Democratization in Latin America: Advances and Setbacks*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, 235-260, s. 240; Catherine LeGrand, "The Colombian Crisis in Historical Perspective", *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, 2003, Sayı 28(55/56), 165-209, s. 173, 175.

¹⁴ Baysal, *Securitization and Desecuritization*, s. 125; FARC Manifesto, 1966, <http://cedema.org/ver.php?id=4415> (Erişim Tarihi: 11.06.2021); LeGrand, "The Colombian Crisis", s. 176.

¹⁵ Ricky M. Longhurst ve Jesus K. Lopez, *The Forgotten Insurgency: Is There Hope for Colombia?*, Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School, Monterey, California, 2005, s. 9, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a443320.pdf> (Erişim Tarihi: 23.04.2021).

¹⁶ Le Grand, "The Colombian Crisis", s. 176.

güçlenmiştir.¹⁷ Bu paramiliter gruplar kimi zaman Kolombiya ordusu, siyasetçiler ve bürokratlar ile işbirliği yaparak hem sol örgütlere hem de karşı görüş ve eylemler içerisinde olan sivillere karşı eylemler yürütmüşlerdir.¹⁸ Yine aynı dönemde siyasi hiçbir duruşu olmayıp başta uyuşturucu kaçakçılığı olmak üzere illegal faaliyetler yürüten silahlı suç grupları da oluşmuştur. Bu yolla ülke içinden çıkılması çok zor olan bir şiddet sarmalının içerisine girmiştir.¹⁹

Uyuşturucu kaçakçılığı gibi illegal ekonomilerin varlığının yanında, bu silahlı grupların ortaya çıkıp güçlenebilmelerinde etkili olan en önemli sebeplerden birisi de Kolombiya devletinin zayıf yapısıdır (*weak state*). Kolombiya devleti kuruluşundan bu yana, oldukça çeşitli coğrafi formasyonlara sahip olan ülke genelinde (And Dağları, Amazon Ormanları vb.) şiddet tekeli tek başına elinde tutmayı başaramamıştır.²⁰ Bu sebeplerle ülkede merkezî yönetimden kopuk lokal otoriteler her daim mevcut olmuştur. Yukarıda sayılan silahlı grupların ortaya çıkararak güç kazanabilmesinde de yine bu sebeplerin etkili olduğu söylenebilir.²¹

Bu silahlı grupların ortaya çıkıp güç kazanabilmesinde etkili olan diğer bir sebep ülkedeki derin sosyo-ekonomik eşitsizliklerdir.²² Kolombiya’da şehir merkezlerinde bu eşitsizlik gözle görülür seviyede dikkat çekerken özellikle kırsalda çok şiddetli bir şekilde kendisini göstermektedir. Kırsaldaki sorunların en başında ülkenin kuruluşundan bu yana çözülememiş olan toprak dağıtım problemi bulunmaktadır, ki yukarıda belirtildiği gibi FARC da topraksız köylülerin haklarını savunmak iddiasıyla kurulmuştur.²³ Ülkede hiçbir hükümet kapsamlı bir toprak reformu gerçekleştiremediğinden bu kapsamdaki gerilim ülkenin her daim gündeminde olan bir husus olmuştur. Bu genel adaletsiz yapı eğitimden (ülkedeki kamu üniversiteleri

¹⁷ Le Grand, “The Colombian Crisis” s. 182; Lee, “The FARC”, s. 13.

¹⁸ Baysal, *Securitization and Desecuritization*, s. 125.

¹⁹ LeGrand, “The Colombian Crisis”, ss. 175-177.

²⁰ LeGrand, “The Colombian Crisis”, s. 189; Baysal, *Securitization and Desecuritization*, s. 116.

²¹ Baysal, *Securitization and Desecuritization*, s. 103, 117.

²² Başar Baysal, “Kolombiya Protestolarının Analizi: Sorunun Kökleri, Şiddetin Sebepleri, Talepler ve Olası Sonuçlar”, UİK Panorama, 2021, <https://www.uik-panorama.com/blog/2021/05/27/kolombiya-protestolarinin-analizi-sorunun-kokleri-siddetin-sebepleri-talepler-ve-olasi-sonuclar/> (Erişim Tarihi: 21.06.2021).

²³ FARC Manifesto, 1966.

dâhil tüm yüksek öğretim ücretlidir) sağlık hizmetlerine (sağlık hizmetleri özel şirketlerce yürütülmektedir), genel yaşam standartlarından konut imkânlarına kadar kendisini sert bir şekilde göstermektedir.²⁴ Bu sosyo-ekonomik sorunlar toplumsal gerilimlerin sürekli olarak ülkede varlık göstermesine ve bu yolla da bu tür silahlı yapıların hem belli oranda halk desteği almasına hem de insan kaynağı açısından hiçbir zaman sorun yaşamamasına yol açmaktadır.

Son olarak ülkede bu silahlı grupların oluşmasının bir nedeni de dekolonizasyon sonrası tam etkin bir yapıya ulaşamamış devletlerin genelini yaşadığı meşruiyet krizi ve güvensizlik ikilemidir.²⁵ Yukarıda belirtildiği gibi zayıf bir devlet olan Kolombiya yaşadığı meşruiyet krizi ve bundan doğan güvensizlik ikilemi sebebiyle kedisine yapılan eleştirilere doğrudan güvensizleştirme ile cevap vermektedir.²⁶ Bu tür eleştirilere karşı yaşadığı meşruiyet krizi nedeniyle sadece güvenlik tedbirleri olarak karşılık veren Kolombiya devleti, yapıcı çözümler ve reformlar üretememektedir. Bunun en son örneği Mayıs-Haziran 2021 aylarında ülke genelinde yaşanan protestolara karşı hükümetin güvensizleştirme ve bunlara karşı sert tedbirler alma reaksiyonu örnek gösterilebilir.²⁷ Aslına bakılırsa FARC'ın 1960'larda kurulması da böyle bir süreç ile meydana gelmiştir. Bu dönemde Kolombiya devletinin, ülke içirindeki komünist formasyonları Amerika Birleşik Devletleri'nin de etkisiyle güvensizleştirilmesi ve bu formasyonlara karşı hava bombardımanı dâhil olağanüstü askerî tedbirler alması bu grupların da karşıt güvensizleştirme ile karşılık vermesine ve silahlı gruplar oluşturmasına yol açmıştır.²⁸ Sonuç olarak halen daha

²⁴ Baysal, "Kolombiya Protestolarının Analizi".

²⁵ Güvensizlik kavramı karşı karşıya kalınan ya da hissedilen güvenlik sorunlarının varlığını ifade etmektedir. Güvensizlik kavramı için bkz: Başar Baysal, Çağla Lüleci Sula ve Uluç Karakaş, "Uluslararası Siyaset Sosyolojisi ve Güvenlik: Terörizm, Sınır Güvenliği ve Vatandaşlık Örnekleri", *SBF Dergisi*, 2019, Sayı 74(4), 1203-1231, s. 1217. Güvensizlik ikilemi kavramı için bkz: Brian Job, *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States*, Boulder, L. Rienner Publishers, 1992, part 1.

²⁶ Arlene B. Tickner, Speech at NYU Seminar on Colombian Protest, 2021, https://www.facebook.com/watch/live/?v=4238362996194694&ref=watch_permalink (Erişim Tarihi: 30.05.2021).

²⁷ Baysal, "Kolombiya Protestolarının Analizi".

²⁸ Baysal, *Securitization and Desecuritization*, s. 102; Dennis M. Rempe, "Guerrillas, Bandits, and Independent Republics: US Counter-Insurgency Efforts in Colombia

devam eden bu durum ülkede silahlı grupların oluşması, varlığını sürdürmesi ve güçlenmesi için önemli bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

1980'lerden itibaren ülkede artan şiddet sarmalı sivil ölümleri, çocukların silah altına alınması, zorunlu göç gibi birçok güvensizliğe sebep olmuş, çatışmayla ilişkili sebeplerden dolayı 220.000'in üzerinde insan hayatını kaybetmiş ve ülkede sekiz milyonun üzerinde insan çatışma mağduru olmuştur.²⁹ Bu süreçte, özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda Kolombiya devleti ve FARC arasında başlatılan barış girişimleri de başarılı olamamıştır.³⁰ Ancak özellikle uyuşturucu kaçakçılığı ve insan kaçırma gibi eylemleri nedeniyle meşruiyet anlamında güç kaybeden FARC, 2002 yılında başa geçen Alvaro Uribe'nin başlattığı sert askerî tedbirlerle de somut anlamda büyük güç kaybına uğramıştır.³¹ Uribe'nin bu dönem uyguladığı sert askerî tedbirler birçok insan hakkı ihlalinin yaşanmasına sebep olurken birçok çatışma mağduru ortaya çıkmasına da yol açmıştır.³² 2010 yılına gelindiğinde meşruiyet kaybının yanında hem üye sayısı hem de kontrol ettiği alanlar açısından zayıflayan FARC için anlaşma masasına oturmanın en iyi opsiyon olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca Kolombiya devleti de 2010 yılındaki seçimlerden sonra başa geçen Santos hükümeti ile askerî politikalarından ziyade müzakereler ile sorunun çözülmesi yönünde inisiyatif göstermiştir. Bu gelişmeler sonucunda FARC ve Santos hükümeti 2011 yılında Oslo'da gizli görüşmelere başlayarak barış sürecinin ilk adımını atmışlardır.

2011 ve 2012 yıllarında Oslo'da yapılan gizli ön görüşmeler sonucunda, 2012 yılında taraflar barış anlaşmalarının nasıl ilerletileceğine dair bir çerçeve anlaşma imzalamışlardır.³³ Bu çerçeve anlaşma görüşmelerde hangi konuların

1959–1965”, *Small Wars & Insurgencies*, 2002, Sayı 6(3), 304–327, s. 312.

²⁹ Historical Memory Group, “BASTA YA”, s. 38; Mendes, “Inclusion and Political Representation”, s. 18.

³⁰ Baysal, *Securitization and Desecuritization*, s. 105.

³¹ Başar Baysal, “Kolombiya - FARC Barış Süreci ve Alınacak Dersler”, *Güvenlik Portalı Güvenlik Yazıları Serisi*, 2020, s. 1, https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2020/10/KolombiyaFARC_BasarBaysal_v.2.pdf (Erişim Tarihi: 16.06.2021).

³² Baysal, *Securitization and Desecuritization*, s. 110.

³³ Acuerdo General, Acuerdo General Para La Terminación Del Conflicto y La Construcción De Una Paz Estable Y Duradera, 2012, ss. 1-6, <http://wsp.presidencia.gov.co/Documents/AcuerdoTerminacionConflicto.pdf> (Erişim Tarihi: 12.04.2021).

ele alınacağını ne olarak belirlemiştir. Bu sayede barış müzakereleri sürecinde tartışmaların dallanıp budaklanarak içinden çıkılmaz bir hal alması büyük oranda önlemiştir.³⁴ Çerçeve anlaşmayla belirlenen ve Havana Barış görüşmelerinde ele alınan ana meseleler aşağıdaki gibidir:³⁵

- Kapsamlı Toprak Reformu
- Çatışma Kurbanları
- Siyasi Katılım
- Uyuşturucu Maddeler Meselesi
- Çatışmanın Sona Ermesi
- Barışın Uygulanması

Barış sürecinde görüşülen ve dolayısıyla da 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasının ana maddelerini oluşturan bu başlıklardan anlaşılacağı üzere barış süreci sadece FARC'ın silah bırakması ve çatışmanın sonlanmasını değil çatışmanın ana sebeplerini oluşturan ve çatışmanın şiddetlenmesine neden olan belli sorunların çözülmesini de hedeflemektedir. Ayrıca sürdürülebilir bir barış adına bazı politik reformların yapılması ve çatışma kurbanları ile ilgili meseleler de süreç içerisinde tartışılarak karara bağlanmıştır. Örneğin kapsamlı toprak reformu ülkenin kuruluşundan bu yana çözülememiş olan toprak dağıtımını adaletsizliğine işaret etmektedir. Ülkedeki şiddeti besleyen adaletsiz yapının ana nedenlerinden birisi olan bu sorun, aynı zamanda FARC'ın kuruluş argümanıdır. Bu sorunun çözümü için anlaşmada topraksız köylülere kamu arazilerinden toprak verilmesi, özellikle kırsaldaki altyapı imkânlarının geliştirilmesi ve çiftçilere maddi destek sağlanması gibi maddeler yer almıştır. Diğer yandan uyuşturucu maddeler meselesi özellikle 1980'lerden itibaren ülkedeki şiddet sarmalının katlanarak artmasına, bu yolla da yaşanan güvensizliklerin zirve yapmasına neden olan önemli bir etmendir. Bu sorunun çözümü için özellikle koka (kokainin ham maddesi olan bitki) üreten çiftçilere başka ürünler yetiştirmeleri için mali destek verilmesi kararlaştırılmıştır. Siyasi katılım başlığı altında FARC'ın politik bir parti olarak siyasi hayata başlamasının yanında,

³⁴ Baysal, "Kolombiya – FARC", s. 3.

³⁵ Acuerdo General, 2012, ss. 2-4.

demokratik gösteri hakkı gibi ülkedeki demokratik yapıyı geliştirecek daha genel kararlar da alınarak uzun vadeli bir barış sağlanmaya çalışılmıştır. Çatışma kurbanlarına ayrı bir ana başlık ayrılan anlaşmada, bu kişilerin resmen tanınması, bu kişilere tazminat verilmesi ve bu tür olayların tekrar etmeme garantisi verilmesi gibi kararlar alınarak hem çatışmanın getirdiği bu acı sonuçların bir nebze olsun üstesinden gelinmesi hem de barış anlaşmasının toplum nezdinde destek görmesi hedeflenmiştir. Barış görüşmelerinin ele aldığı son iki başlık ise uygulamayla ilgili olup ateşkes ve silah bırakma süreçlerinin nasıl olacağı, barış anlaşmasının hangi mekanizmalar tarafından gözlemleneceği gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.³⁶

2012-2016 yılları arasında dört yıl süren barış görüşmelerinin sonunda taraflar 2016 yılında Kolombiya'nın Cartagena şehrinde barış anlaşmasını imzalamışlardır. Anlaşma aynı yıl halk oylamasına sunulmuş, ancak yapılan referandumda çok küçük bir oranla anlaşmanın yürürlüğe konulması reddedilmiştir (%49,8 kabul, %50,2 red, oylamaya katılım %37). Bu kapsamlı anlaşmanın reddedilmesinde muhakkak ki barış sürecine karşı olan ve süreç boyunca muhalif tutum gösteren eski devlet başkanı Alvaro Uribe oldukça etkili olmuştur. Çok uzun zamandan beri Kolombiya siyaset sahnesinde olan Uribe, ülke genelinde çoğu sosyo-ekonomik olarak kısmen üst tabakadan olan sağ kesimden oluşan büyük bir tabana sahiptir. Uribe'nin politik gayretlerinin yanında ülkenin şehirlerinde yaşayan büyük bir kesimin şiddetin getirdiği sorunlardan ve özellikle kırsaldaki insanların yaşadıklarından çok da haberdar olmamaları ve bu durumun barış anlaşmasının reddedilmesinde önemli bir rol oynamıştır.³⁷ Ancak referandumda hayır oyu çıkmasına rağmen Santos Hükümeti ve FARC kararlılık göstererek anlaşmada birtakım değişiklikler yapıp parlamentonun onayına sunmuşlar ve parlamentoda onaylanmasına müteakip anlaşma uygulanmaya başlamıştır. Bu süreç sonrasında, bir yıldan daha kısa bir sürede 13510 FARC üyesi silah bırakmış ve entegrasyon merkezlerine yerleştirilmiştir.³⁸ Ancak aşağıdaki değerlendirme kısmında da incelendiği

³⁶ *A.g.e.*, ss. 2-4.

³⁷ Baysal, "Kolombiya Protestolarının Analizi".

³⁸ Mathew H. Charles, Başar BAYSAL ve Juan D. Forero, "A Criminal Peace, Mapping the Murders of Ex-FARC Combattants", *OCCO Series*, 2020, s. 7, <https://www.urosario.edu.co/Documents/Facultad-de-Ciencia-Politica-Gobierno-y-Relacione/Observatorios/Crimen->

üzere barış sürecinin uygulanması safhasında özellikle 2018 yılı seçimlerinde yaşanan hükümet değişimi sonrasında büyük sorunlar mevcuttur.

2. Barış Süreçlerinde Katılımcılığa Kuramsal Bakış

Katılımcılık güncel Barış Çalışmaları literatüründe önemli bir norm olarak yer tutar. Genel olarak katılımcılık resmî barış süreçlerine mümkün olduğunca farklı kesimlerin katılması anlamını taşımaktadır.³⁹ Farklı görüşleri ve ihtiyaçları olan ve toplumun farklı kesimlerini temsil eden temsilcilerin barış görüşmelerinde temsil edilmesi bütün kesimlerin sorunlarına çareler bulunabilmesi açısından daha kapsayıcı ve uzun ömürlü bir barış sağlanması için önemli bir unsurdur.⁴⁰ Ancak bu durumun getirdiği olumsuz bir etkinin de olduğu söylenebilir. Çok fazla farklı görüşün doğrudan barış sürecine dâhil olması ortak noktada buluşmayı zorlaştıracığından bu durumun barış anlaşmasına varabilmeyi geciktirebileceği hatta engelleyebileceği üzerine geniş bir literatür mevcuttur.⁴¹ Dolayısıyla barış görüşmelerinde katılımcılık ile etkinlik arasında bir denge kurulması gerekmektedir.⁴² Yapılan ampirik çalışmalar da katılımcılığın sürdürülebilir bir barış için önemli bir etmen olduğunu göstermektedir.⁴³

Katılımcılık ilkesi her ne kadar resmî olarak barış sürecine ve barış görüşmelerine doğrudan dâhil olmayı işaret etse de katılımcılığın kapsamına giren farklı dâhil olma tipleri de mevcuttur.⁴⁴ Bu kapsamda Paffenholz

organizado/DOCUMENTOS_OCCO_2_A_Criminal_Peace-18-nov-min.pdf (Erişim Tarihi: 11.06.2021).

³⁹ United Nations, The United Nations Guidance for Effective Mediation, 2012, s. 11, <http://peacemaker.un.org/resources/mediation-guidance> (Erişim Tarihi: 06.06.2021).

⁴⁰ United Nations, 2012, s. 11; Darren Kew ve Anthony Wanis-St John, “Civil society and peace negotiations: confronting exclusion”, *International Negotiation*, 2008, Sayı 13, 11–36, s. 11; Desiree Nilsson, “Anchoring the peace: civil society actors in peace accords and durable peace”, *International Interactions*, 2012, Sayı 38(2), 243–266, s. 262, 263.

⁴¹ Mendes, “Inclusion and Political Representation”, s. 2, 5; Franzisca Zanker, “Legitimate representation: civil society actors in peace negotiations revisited”, *International Negotiation*, 2014, Sayı 19(1), 62–88, s. 82, 83.

⁴² Mendes, “Inclusion and Political Representation”, s. 5.

⁴³ Kew ve Wanis-St John, “Civil Society and Peace”, s. 11; Nilsson, “Anchoring the Peace”, s. 262, 263.

⁴⁴ Paffenholz, “Civil Society”, s. 76, 77; Mendes, “Inclusion and Political Representation”, s. 6.

dokuz ayrı katılımcılık tipinden bahseder.⁴⁵ Bunlar; (1) barış görüşmelerine doğrudan katılım, (2) barış görüşmelerinde izleyici statüsü, (3) resmî barış görüşmelerine paralel olarak işleyen danışma forumları, (4) sivil toplumla ve özellikle sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan yarı resmî danışmalar, (5) anlaşma sonrası katılımcılık mekanizmaları (barışın uygulanması aşamasında katılımcı mekanizmalar kurulması), (6) yüksek seviyeli sivil toplum girişimleri (belli problemlerin çözülmesi için icra edilen çalıştaylar vb.), (7) genel toplumun sürece katılımının sağlanması (forumlar ile genel toplum temsilcilerinin fikirlerinin alınması vb.), (8) topluma karar yetkisi verilmesi (anlaşmanın onayının referandum ile yapılması), (9) kitlesel aktivitelerdir (gösteri ve protestolar).⁴⁶ Bu kapsamda bakıldığında barış süreçlerinde katılımcılığı güçlendirecek birçok uygulama mevcuttur. Bu uygulamaların belli bir denge ile uygulanması ile yukarıda belirtilen katılımcılığın negatif etkisinin de üstesinden gelinebilecektir.

Katılımcılık ile ilgili bir diğer sınıflandırma da yatay ve dikey katılımcılıktır.⁴⁷ Yatay katılımcılık genel barış görüşmelerinin iki ana tarafıyla ilgilidir (örneğin hükümet ve silahlı grubun temsilcileri). Yatay katılımcılığın sağlanabilmesi için bu iki ana tarafın farklı temsilcilerinin barış görüşmeleri masasında olması gerekmektedir. Bu kapsamda iki tarafın da çatışma konusunda en şahin temsilcilerinden en ılımlı temsilcilerine kadar farklı temsilcilerin barış görüşmelerinde yer alması yatay katılımcılığı getirecektir. Bu durum özellikle barış anlaşmasının ana tarafları içerisinde daha şahin olan bazı grupların süreç boyunca eylemler yaparak barış sürecini baltalamalarının önüne geçilmesinde önem kazanmaktadır. İngilizce “spoiler” olarak tarif edilen bu gruplar, yatay katılımcılık sayesinde barış masasında temsil imkânı bulabildikleri için bu tür süreci zora sokucu eylemlerden geri durmaktadırlar.⁴⁸ Dikey katılımcılık ise bu iki ana taraf

⁴⁵ Paffenholz, “Civil Society”, s. 76, 77.

⁴⁶ *A.g.e.*, s. 76, 77

⁴⁷ Browne, “Evidence on Programmes”, s. 1.

⁴⁸ Julius Okojie, “Spoiler violence and the necessity for a more inclusive peace process in Mindanao”, Kroc Institute for International Peace Studies, 2015, s. 4, https://dl1wqtxtslxzl7.cloudfront.net/49718687/Spoiler_Violence_and_Peace_Negotiations_in_the_Philippines-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1647501710&Signature=Bezr37KiTKjonJYQ8EJxhbvGll0n4BEqtaGFkG47PRuiujxFwaMcONmuHwSq7jTW9d4jlHXcD~UXiUIH57TzCOekJ-k~x-hnZE55DdDI9hjVE75Njl0QcXO4N7Fd6ekkWzo1mOxmK02

dışında farklı grupların barış görüşmelerine dâhil edilmesine işaret etmektedir. Bu kapsamda çatışmadan etkilenen kesimler, aykırı olarak görülen gruplar, sivil toplum kuruluşları, muhalefet partileri, üniversiteler vb. sürece dâhil edilerek dikey katılımcılık sağlanmış olacaktır.⁴⁹ Makalede ana çerçeve olarak kullanılan katılımcılık sınıflandırması aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 1: Katılımcılığın Sınıflandırılması (Kaynak: Yazar)

Katılımcılığın Sınıflandırılması	Doğrudan Katılım	Dolaylı Katılım
Dikey Katılımcılık	İki ana taraf dışında kalan sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, çatışma kurbanları gibi grupların doğrudan görüşmelerde yer alması.	İki ana taraf dışında kalan sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, çatışma kurbanları gibi grupların doğrudan görüşmelerde yer almayıp, ikincil yollarla fikirlerini iletebilmeleri.
Yatay Katılımcılık	Görüşmeye katılan iki ana tarafın temsilcilerinin barış masasında doğrudan yer alması.	Görüşmeye katılan iki ana tarafın doğrudan görüşmelere katılmayan farklı kesimlerinin ikincil yollarla fikirlerini iletebilmeleri.

Bu çalışma genel olarak Kolombiya barış görüşmelerine dikey katılımcılık kapsamında dâhil edilen kadınlar, çatışma mağdurları ve ordunun analizini yapmayı ve bu grupların sürece dâhil olmasının getirdiği sonuçları irdelemeyi amaçlamaktadır. Ancak konunun bütünlüğünü sağlayabilmek amacıyla bir sonraki kısımda Kolombiya Barış Sürecinde katılımcılık normunun uygulanması konusunun yukarıda açıklanan literatür kapsamında genel bir değerlendirmesi de sunulacaktır.

BP6v1SqSUB7qrAS4D6nkVo9fP5ULAGEbQ2BUGywR-FfEplTFE7mk65FdA1yCd1FGh2fAehbvFNqJLIUVd1m754nlp6sNHoPBYAjpgMYzCQOVLK9HLsFRY4tk5jqQscHJcPRUyYV8~FMgPC9GBIFtdnxfvNTRZfxsForjQ64I7ujNUEwVVbFsVRE5qyY29hUkVn2clEaHCw_&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA, (Erişim Tarihi: 16.03.2022).

⁴⁹ Browne, "Evidence on Programmes", s. 1.

3. Havana Barış Görüşmelerinde Katılımcılığın Genel Değerlendirmesi

Santos Hükümeti ve FARC arasında icra edilen Havana Barış görüşmeleri yatay katılımcılık anlamında kapsayıcı bir karaktere sahipti. Örneğin FARC ile görüşmelerde FARC'ı temsil eden delegasyona örgütün en şahin isimlerinden olan Ivan Marquez başkanlık etmiştir. Marquez'in yanında örgütün farklı bölgelerde bulunan bloklarının komutanları da 10 kişilik temsil heyetinde yer alarak örgüt içerisindeki farklı kesimlerin temsil edilmesi sağlanmıştır.⁵⁰ Yine yatay katılımcılık anlamında hükümetin oluşturduğu heyet de katılımcı nitelikteydi. Eski bir bakan ve cumhurbaşkanı yardımcısı olan Humberto de La Calle Havana barış görüşmelerinde hükümet heyetinin başkanlığını yapmıştır. La Calle'nin yanında hükümeti temsil heyetine bir iş insanı, eski ve mevcut barış komisyonu başkanları, bir emekli polis ve bir emekli general dâhil edilerek yatay anlamda farklı kesimleri temsil eden bir delegasyon oluşturulmuştur.⁵¹

Diğer taraftan dikey katılımcılık anlamında Kolombiya – FARC barış görüşmeleri doğrudan katılım perspektifinden incelendiğinde başlangıçta kapsayıcı bir nitelikte değildi. 2012 yılında başlayan havana barış görüşmelerinde sadece ana iki taraf olan FARC ve Kolombiya hükümeti barış görüşmeleri masasına oturan taraflar olmuşlardır. Toplumun farklı kesimlerini temsil eden üniversiteler ya da sivil toplum kuruluşları barış görüşmelerine doğrudan dâhil edilmezden farklı görüş ve ihtiyaçları olan sivil toplum kuruluşları, işçi sendikaları, çatışma mağdurları gibi gruplar barış görüşmelerinin ilk aşamasında Havana'ya dâhil edilmemiştir. Örneğin barış görüşmelerinin altı temel başlığından birisi olan toprak reformu gibi bir konu görüşülmesine ve bu konuda kararlar alınmasına rağmen bu konuyu en çok ilgilendiren kesim olan ülkedeki çiftçileri ve topraksız köylüleri temsil eden bir heyet barış görüşmelerinde doğrudan yer almamıştır. Ancak zaman içerisinde doğan ihtiyaçlar ve toplumdaki gelen baskılar sonucunda kadınlar, çatışma mağdurları ve Kolombiya Silahlı Kuvvetlerinin

⁵⁰ IFIT, "The Colombia Peace Talks: Practical Lessons for Negotiations Worldwide", 2018, s. 8, <https://ifit-transitions.org/wp-content/uploads/2021/03/The-Colombian-Peace-Talks-Practical-Lessons-for-Negotiators-Worldwide.pdf> (Erişim Tarihi: 16.06.2021).

⁵¹ *A.g.e.*, s. 8.

temsilcileri Havana görüşmelerine resmî olarak dâhil olmuşlardır. Bu üç grubun sürece dâhil olmaları ve bu durumun sürece olan katkıları bir sonraki bölümde incelenmiştir.

Havana görüşmelerinde katılımçılık normunun uygulanması konusu Paffenholz'un yukarıda belirtilen dokuz maddelik barış görüşmelerine katılım tipleri açısından değerlendirilecek olunursa, doğrudan katılım dışındaki hususlarda sürecin katılımçı bir yapıda olduğu görülmektedir.⁵² Dolaylı ya da ikincil katılım olarak adlandırılabilir bu katılım türlerinde Kolombiya – FARC barış sürecinin katılımçı olabilmesi özellikle barış görüşmeleri sürecinin şeffaf bir şekilde yürütülerek Kolombiya toplumunun sürecin ilerleyişi, alınan ara kararlar ve sürecin olası sonuçları konularında sürekli bilgilendirilmesi sayesinde olmuştur.⁵³ Her ne kadar barış süreci 2011-2012 yıllarında Oslo'da gerçekleştirilen gizli görüşmeler ile başlamış olsa da, bu gizli görüşmeler sonucunda imzalanan çerçeve anlaşma ve sonrasında da resmî barış görüşmeleri sürecinde imzalanan her alt anlaşma (yukarıda belirtilen altı temel başlık için süreç içerisinde sırayla mutabakat sağlanmıştır) toplumla paylaşılmıştır.⁵⁴ Ayrıca Kolombiya halkı Havana'da meydana gelen tartışmalardan sürekli haberdar olmuştur. Bu şeffaflık sayesinde birçok kesim her ne kadar barış masasında doğrudan yer almasa da dolaylı olarak sürece dâhil olabilmıştır.

Süreçteki tartışma ve kararlardan haberdar olan toplum protestolar ve eylemler düzenleyerek süreç hakkındaki görüşlerini duyurabilmiştir. Başta eski devlet başkanı Alvaro Uribe (2002-2010) olmak üzere, barış sürecine muhalif olan politik lider, parti ve gruplar süreçten haberdar olarak süreçle ilgili somut eleştiriler getirebilmişlerdir. Çatışmadan en çok etkilenen gruplar olan yerli kabileler ve Afrika kökenli Kolombiyalılar hem gösterilerle hem de kurdukları sivil toplum örgütleri üzerinden yaptıkları açıklamalarla süreç hakkındaki görüşlerini barış görüşmelerine katılan taraflara iletebilmişlerdir.⁵⁵ Bunun yanında ülkenin en büyük devlet

⁵² Paffenholz, "Civil Society", s. 76, 77.

⁵³ Mendes, "Inclusion and Political Representation", s. 16; Baysal, "Kolombiya – FARC", s. 3.

⁵⁴ Baysal, "Kolombiya – FARC", s. 6.

⁵⁵ Kristian Herbolzheimer, "Innovations in the Colombian Peace Process", *NOREF Report*, 2016, s. 5, 8, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/NOREF_CR_

üniversitesi olan Universidad Nacional önderliğinde oluşturulan forumlarda toplumun farklı kesimleri barış sürecine ilişkin görüşlerini ifade etme ve barış anlaşmasının ana taraflarına iletme imkânı bulmuştur.⁵⁶ Yine bölgesel olarak kurulan tematik forumlarda toplumun farklı kesimleri kendilerini ifade etme fırsatı bulmuşlardır.⁵⁷ Bunlara ek olarak süreç içerisinde kurulan resmî bir internet sitesi vasıtasıyla Kolombiya halkı barış süreci hakkındaki görüşlerini ifade etme şansı yakalamıştır.⁵⁸ Son olarak barış anlaşmanın onaylanması halk oylamasına bırakılarak halkın sürece katılımının sağlanması hedeflenmiştir. Ancak 2016 yılında yapılan referandumda barış anlaşması çok küçük bir farkla reddedilmiştir. Buna rağmen Santos Hükümeti ve FARC kararlılık gösterip anlaşma üzerinde bazı değişiklikler yaptıktan sonra anlaşmayı halk oylaması yerine meclis onayına sunarak uygulamaya koyabilmişlerdir.

Bu genel hususlar değerlendirilecek olursa Havana’da icra edilen Kolombiya-FARC barış görüşmelerinin yatay anlamda katılımcı olduğu görülmektedir. Süreç başlangıcında doğrudan katılım anlamında dikey katılımcılığın zayıf olduğu süreç bu anlamda da aşağıda analiz edildiği şekilde kadınlar, çatışma kurbanları ve ordunun dahilyle belli oranda güç kazanmıştır. Diğer taraftan yukarıda verilen örnekler göstermektedir ki dolaylı dikey katılımcılık anlamında barış görüşmeleri kapsamlı bir katılımcılığa sahiptir. Bunun sağlanabilmesindeki en temel sebep sürecin şeffaf bir şekilde işletilmesiyle toplumun her kesiminin süreçten bilgi sahibi olması ve dolaylı katılımcılığın sağlanabileceği internet sitesi, forumlar gibi mekanizmaların kurulabilmesidir. Ancak belirtmek gerekir ki anlaşmanın imzalanmasına müteakip referandumda reddedilmesi sonrası anlaşmanın sadece meclis onayıyla yürürlüğe konulması bu anlamdaki katılımcılığı zayıflatan bir husus olmuştur.

4. Kadınlar, Kurbanlar ve Ordu’nun Temsili ve Bunun Getirileri

Yukarıda belirtildiği gibi Kolombiya barış görüşmeleri 2012 yılında Havana’da başladığında doğrudan dikey katılım anlamında katılımcı bir

Report_Colombia%20Innovations_final.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2021).

⁵⁶ *A.g.e.*, s. 8.

⁵⁷ Mendes, “Inclusion and Political Representation”, s. 17.

⁵⁸ *A.g.e.*, s. 17.

yapıda değildi. Görüşmelerin başlangıcında doğrudan katılım sağlayan iki ana taraf mevcuttu. Bu yapı özellikle yukarıda belirtilen dolaylı katılım süreçlerindeki baskılar ile zaman içinde değişerek belli aktörleri içerisine dâhil eden bir yapıya dönüştü. Bu kapsamda 2013 yılından itibaren kadınlar, çatışma kurbanları ve ordu sürece doğrudan katıldılar. Bu grupların bir barış sürecine bu seviyede katılımları daha önceki barış süreçlerinde rastlanmış bir durum değildir. Bu kapsamda bu grupların katılımının doğurduğu sonuçları incelemek, daha sonraki barış süreçleri için ders çıkarılmasına imkân verecektir.

Öncelikle kadınların sürece katılımında en önemli etmen dolaylı katılım kanallarından (protestolar, forumlar, UN Women gibi uluslararası ve ulusal kadın örgütlerinin baskıları vb.) yapılan baskı ve bu baskı sonucu tarafların bu konunun önemini ve olumlu etkilerini anlamasıyla olmuştur.⁵⁹ Bu baskılar sonucu birden fazla şekilde kadınların sürece doğrudan katılımı sağlanmıştır. Bunların ilki Kolombiya Hükümeti ve FARC'ın 10'ar kişilik temsil heyetlerine kadın üyeler eklemesidir. 2012 de süreç başladığında ne FARC ne de Santos hükümetinin barış sürecine katılan delegasyonlarında kadın üye bulunmamaktaydı. 2013 ve 2014 yıllarında taraflar delegasyonlarına kadın üyeler eklemişlerdir.⁶⁰ Bu hamle her ne kadar dikey katılımı arttırmasa da kadınların heyetlerde yer alması ile süreç yatay anlamda daha katılımcı hale gelmiştir. Bu kadınların barış sürecine önemli katkı sağladığı da tartışmasız bir gerçektir. Örneğin, Henshaw çalışmasında kadın temsilcilerin sadece süreci desteklemediklerini, ayrıca cinsiyet konulu meselelerin gündeme gelmesini sağlayarak tartışmalara yeni bir boyut kattıklarını ifade etmiştir.⁶¹

Kadınların sürece doğrudan katılımını sağlayan bir diğer süreç de LGBTI ve Kadın sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinden oluşan cinsiyet alt komisyonunun kurularak sürece doğrudan katılımının sağlanmasıdır.⁶²

⁵⁹ Céspedes-Báez ve Ruiz, "Peace without women", s. 85, 97.

⁶⁰ FARC delegasyonuna Judith Simanca-Herrera; hükümet delegasyonuna Nigeria Rentería ve María-Paulina Riveros dâhil edilmiştir. Winstanley, "Women's Participation", s. 1; Céspedes-Báez ve Ruiz, "Peace without women", s. 97.

⁶¹ Alexis Henshaw, "Outbidding and Gender: Dynamics in the Colombian Civil War", *Studies in Conflict & Terrorism*, 2020, s. 1, DOI: 10.1080/1057610X.2020.1759266.

⁶² Salvesen ve Nylander, "Towards an inclusive peace", s. 4.

Bu da yine yukarıda belirtilen örgütlerin baskısı sonucu oluşan farkındalık sayesinde olmuştur. Kurulan bu komisyon öncelikle anlaşmanın bütününe cinsiyet ve cinsiyet eşitliği perspektifinden incelemiş ve öncelikle yazı dilinin bu yönde düzenlenmesini sağlamıştır. Bunun dışında, bu alt komisyonun gayretleri ile çatışma sürecinde işlenen cinsel saldırı suçları anlaşma ile getirilen af kapsamının dışında tutulmuştur. Son olarak bu komisyonun gayretli ile anlaşma içerisinde yer alan topraksız köylülere toprak dağıtılması, kredi ve maddi desteler verilmesi gibi hususlarda kadınlara öncelikler sağlanması kararlaştırılmıştır.⁶³

Kadınların sürece doğrudan katılımını sağlayan bir diğer girişim ise FARC üyelerinin yeniden sivil hayata entegrasyonları konusundaki girişimler kapsamında olmuştur. Bu kapsamda daha önce farklı ülkelerde gerçekleşen barış süreçlerinde silah bırakarak yeniden entegrasyona tabi olmuş kadın eski silahlı grup üyeleri Havana'ya davet edilerek bunların süreçlerdeki tecrübeleri dinlenmiştir. Bu girişim kapsamında Açe (Endonezya), Kolombiya, El Salvador, Guatemala, Kuzey İrlanda, Güney Afrika ve Uruguay'dan silah bırakmış eski silahlı grup üyeleri dinlenerek kadın FARC üyelerinin sivil hayata entegrasyonu konusunda tavsiyeler alınmıştır.⁶⁴

Kadınların dışında süreç içerisinde Havana görüşmelerine doğrudan dâhil olmuş olan diğer bir grup da çatışma mağdurlarıdır. Kolombiya'da yarım asırdan fazla süren çatışma sürecinde sekiz milyonun üzerinde kişi çatışmalardan mağdur olmuştur.⁶⁵ Her ne kadar barış görüşmelerinin başında belirlenen altı ana gündem maddesinin birisi savaş mağdurları olsa da sürecin başında bu kişilerin görüşmelere resmî ve doğrudan katılımı ile ilgili bir karar alınmamıştı. Ancak süreç içerisinde bu kişilerin görüşmelerde temsil edilmesinin getireceği katkılar düşünülerek doğrudan katılım kararı verilmiştir. Bu kapsamda 2014 yılında ülkenin en büyük kamu üniversitesi olan Universidad Nacional, Katolik Kilisesi ve Birleşmiş Milletler çatışma mağdurlarından oluşan 60 kişilik bir temsilci heyeti belirlemiştir. Bu temsilciler 12'şer kişilik heyetler halinde Havana'ya

⁶³ *A.g.e.*, s. 4.

⁶⁴ *A.g.e.*, s. 4.

⁶⁵ Mendes, "Inclusion and Political Representation", s. 18.

giderek görüşmelere doğrudan katılmışlardır.⁶⁶ Bu kişilerin seçiminde temsil gücünün artırılması için belli kriterler uygulanmıştır. Örneğin ülkenin kırsal kesimleri dâhil farklı bölgelerinden mağdurlar bu temsil heyeti içerisinde yer almışlardır. Yine kadın-erkek eşitliği de temsilcilerin seçilmesinde dikkat edilen hususlardan olmuş ve 60 kişilik heyetin yarısından fazlası kadınlardan oluşmuştur. Seçimde dikkat edilen bir diğer konu da farklı kesimlerin heyette temsilidir. Bu kapsamda yerli kabile mensupları ve Afrika kökenli Kolombiyalıları gibi farklı kesimler çatışma mağdurları heyetinde yer almışlardır. Farklı mağduriyetlerin temsil edilebilmesi için de farklı şekilde mağduriyeti oluşmuş kişiler heyette temsil edilmiştir. Bu kapsamda cinsel saldırıdan kaçırılmaya, zorunlu göçten silah altına alınan çocuklara kadar konularda mağduriyeti olan insanlar heyete dâhil olmuşlardır. Son olarak sadece FARC'ın eylemleri dolayısıyla mağdur olan çatışma kurbanları değil ülkedeki paramiliter güçler gibi diğer silahlı grupların ve Kolombiya polis ve silahlı kuvvetlerinin eylemlerinden mağdur olan kişiler de heyete alınmışlardır.⁶⁷

Bu kişilerin Havana'da kendi mağduriyetlerine sebep olan kişiler ile yüzleşebilmeleri duygusal ve psikolojik zorluklar oluştursa da bu kişilerin mağduriyetlerinin tanınması açısından önemli bir adım olduğu söylenebilir. Çatışma mağdurlarının Havana'ya resmen davet edilerek sürece dâhil edilmeleri dahi yaratılan mağduriyetleri tanınma anlamında büyük bir anlam içermektedir. Buna ek olarak barış görüşmelerinin başlangıcında sivillere karşı hiçbir eylem yapmadıklarını iddia eden FARC ve Kolombiya Hükümeti temsilcileri bu katılım sonrasında belli eylemlerden dolayı özür dilemişlerdir. Son olarak çatışma mağdurları barış anlaşmasının şekillenmesinde aktif bir rol üstlenerek geçiş dönemi adaleti, doğruya ulaşma hakkı, tazminat, korunma garantisi ve yeniden bu tür mağduriyetlerin yaşanmaması garantisi gibi konularda anlaşmanın içeriğinin oluşturulmasında katkıda bulunmuşlardır.⁶⁸

⁶⁶ Brett, "The Role of The Victims", s. 267, 281; Mendes, "Inclusion and Political Representation", s. 18.

⁶⁷ Brett, "The Role of The Victims", s. 278.

⁶⁸ *A.g.e.*, s. 267, 268, 273, 289.

Bu başlık altında ele alınacak olan son konu Kolombiya Silahlı Kuvvetleri'nin barış sürecine doğrudan dâhil olmasıdır. Kolombiya ordusu barış görüşmelerinin son aşamasında, 2016 yılında, özellikle yukarıda açıklanan silah bırakma ve barışın uygulanması konularında karar alınırken sürece dâhil olmuştur. Bu kapsamda FARC ve ordu mensuplarında oluşan bir alt komisyon kurulmuştur. Bu komisyon genel olarak FARC üyelerinin nasıl silah bırakacağı, hangi yoları kullanarak emniyetli bir şekilde toplanma bölgelerine ulaşacakları, FARC üyelerinin ilk aşamada yeniden entegrasyon süreçlerinin yürütüleceği bölgelerin (ETCR - *Espacios Territoriales de Capacitación y Reincorporación*) güvenliği gibi konuların karara bağlanmasında etkin bir rol üstlenmişlerdir.⁶⁹ Her ne kadar bu meseleler teknik konular olarak görülse de sürecin emniyetli bir şekilde uygulanıp hasar almaması için gerekli ve önemli konular olduğu tartışmasız bir gerçektir. Nitekim farklı bölgelerdeki FARC üyelerinin toplanma bölgelerine ulaşımı, buralarda silahlarından arındırılması gibi konular süreç içerisinde süratle ve sıkıntısız bir şekilde uygulanabilmiştir.

Bu konular ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olunursa, bu grupların sürece doğrudan katılımı kuşkusuz ki barış sürecine olumlu katkılar sağlamıştır. Bu durum da bu tür grupların dünyanın farklı yerlerinde olabilecek barış süreçlerine dahli konusunda önemli dersler içermektedir. Bu dersler sadece bu tür grupların süreçlere dâhil edilmesi gerekliliğini değil bu süreçlerin nasıl yönetileceğine dair de çıkarımlar içermektedir. Örneğin silahlı kuvvetlerin silahsızlanma süreçlerine dâhil edilmesinin gerekliliği bunlardan birisidir. Yine yukarıda çatışma kurbanlarının nasıl seçildiğine dair verilen bilgiler bu tür grupların temsil heyetlerinin nasıl oluşturulabileceğine dair önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Bu konulara genel olarak bakıldığında, girişimlerin hiçbirisinin görüşmeler başında kararlaştırılmamışken, ilgili grupların süreç içerisinde doğan ihtiyaç, baskı ve fırsatlar üzerine sürece dâhil edildikleri görülmektedir. Bu durumun Cazip Fırsat Modeli olarak Türkçeye çevrilebilecek *Enticing Opportunity Model*'i doğrular nitelikte olduğu söylenebilir.⁷⁰ Her ne kadar çalışmanın

⁶⁹ Cortes ve Millan, "The Role of the Armed Forces", s. 5.

⁷⁰ Christopher Mitchell, "The Right Moment: Notes on Four Models of 'Ripeness'", *Paradigms*, 1995, Sayı 9(2), 38-52, s. 44.

ana odağı olmadığından bu kuram üzerinde durulmasa da sürecin bu kuramı doğrular nitelikte olduğunu belirtmek gerekir. Bu yaklaşıma göre süreç içerisinde doğan fırsatlar ve ihtiyaçlar üzerine alınan kararlar barış sürecinin başarıya ulaşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla katı bir program yerine daha esnek ve ihtiyaçlara göre şekil alabilecek bir süreç planlanması başarıya ulaşmak için elzemdir.⁷¹ Kolombiya – FARC barış sürecinde de müzakereler devam ederken alınan bu yeni kararlar sürece önemli katkı sağlamışlardır.

Sonuç

Bu çalışma Kolombiya devleti ve FARC örgütü arasında 2012-2016 yılları arasında icra edilen Havana Barış Müzakerelerini katılımçılık normu üzerinden değerlendirmeyi hedeflemiştir. Çalışmanın ana odak konusu doğrudan dikey katılım kapsamında sürece dâhil olan kadınlar, çatışma mağdurları ve ordunun rolünün değerlendirmesidir. Kolombiya – FARC barış görüşmelerinde katılımçılık normunun yerine getirilmesi genel olarak değerlendirilecek olursa, başta dikey doğrudan katılımın zayıf olduğu sürecin zamanla belirtilen bu grupların sürece doğrudan dahli ile belli seviyede güç kazandığı söylenebilir. Bu grupların sürece dâhil olmaları barış görüşmelerinin kapsamının genişlemesinde ve sürecin başarıya ulaşmasında önemli katkılar sunmuştur. Ayrıca belirtilen grupların barış görüşmelerine bu seviyede doğrudan katılım sağlamış olmaları daha önce icra edilmiş olan barış görüşmeleri ile karşılaştırıldığında ilk defa gerçekleşmiş bir durumdur.

Diğer taraftan, sürece doğrudan dâhil olamayan kırsal kesim temsilcileri (topraksız köylüler ve çiftçiler), üniversiteler, muhalefet partileri gibi aktörlerin varlığı bu konuda tam bir dikey doğrudan katılım olmadığını da göstermektedir. Ancak kuramsal kısımda açıklandığı üzere dikey katılım konusunda doğru olan yol, tüm aktörleri sürece doğrudan sokmak değildir. Ayrıca bunun sürecin uzaması ya da tıkanması gibi negatif etkileri de olabilecektir. Bunun yerine doğrudan katılım dışında farklı mekanizmalar ile toplumun farklı kesimlerinin dolaylı olarak da olsa sürece katılımı sağlanabilmektedir. Kolombiya – FARC arasındaki barış

⁷¹ *A.g.e.*, s. 44.

sürecinde de özellikle sürecin şeffaf işletilmesi sayesinde dolaylı katılım büyük oranda sağlanmıştır. Süreçte yaşanan tartışmalar, mutabakata varılan konular ve sürecin olası sonuçlarından haberdar olan toplum gerek sivil toplum kuruluşları üzerinden gerekse protesto ve destek mitingleri düzenleyerek kendi görüşlerini ifade edebilmişlerdir. Oluşturulan forumlar ve internet sitesi gibi girişimlerin de katılımcılığın güçlenmesinde önemli rolü olmuştur.⁷² Sonuç olarak genel bir değerlendirme yapılacak olursa Kolombiya – FARC arasında 2012 – 2016 yılları arasında icra edilen Havana Barış Görüşmelerinin katılımcılık normunun uygulanması konusunda başarılı olduğu söylenebilir.

Summary

The conflict between FARC and the Colombian State started in 1964 with the foundation of FARC. During the conflict that lasted more than half a century, more than 220,000 people lost their lives.⁷³ During the 1960s and 1970s, the primary aim of FARC was its survival and it was not very powerful. However, with the emergence of illicit drug trafficking in the 1980s, FARC became a lot more powerful. During the same era, with the emergence of right-wing paramilitaries and armed criminal organizations, the violence in the country escalated sharply. However, Manuel Santos, who became the president of Colombia in 2010, initiated a peace process with FARC. The parties signed a peace deal in 2016 and FARC laid down its arms and formed a political party. The Havana Peace Negotiations between FARC and the Colombian government bear many important lessons for peace processes in general. In this regard, this study aims to examine the Havana Peace Negotiations, which took place between 2012 and 2016, in terms of the norm of inclusivity. The study particularly focuses on the inclusion of women, victims, and the Colombian Armed forces in the negotiation process, since this was the first time that these groups were directly included in a peace process at this scale.

The norm of inclusivity has an important place in the literature on Peace Studies. Inclusivity can be divided into two categories. The horizontal

⁷² Herbolzaimer, “Innovations” s. 8.

⁷³ Historical Memory Group, “BASTA YA”, p. 38.

inclusivity means the inclusion of different wings, from the most moderate to the most hawkish ones, of the main parties to the peace negotiations. On the other hand, vertical inclusivity means the inclusion of different segments of the society like civil society organizations, youth, universities, victims of the conflict, and businesspeople.⁷⁴ In addition to this categorization, there is a discussion about the positive and negative impacts of direct inclusivity. Without a doubt, inclusivity is an important norm for bringing a long term and durable peace. However, it may also prolong or fail the peace process, since there will be a lot of different ideas and demands.⁷⁵ In this regard, different mechanisms of indirect inclusion have been introduced in the literature, including public forums, advisory boards, and protests. By these different mechanisms, different segments of society can be included in the process indirectly.

In terms of horizontal inclusivity, the Havana Peace Talks can be considered inclusive from the start.⁷⁶ Indirect vertical inclusion of different segments of the society was also ensured by transparency and different mechanisms like public forums, protests, and an official web page by which people can state their ideas about the process. However, at the start, direct vertical inclusivity of the negotiations was weak. Other than the two main parties, there were no groups represented in Havana. Nevertheless, gender-oriented NGOs, conflict victims, and the Colombian military were included in the process and the negotiations gained an inclusive character in terms of direct vertical inclusivity, too.

The inclusion of these groups provided many positive contributions to the process. In 2014, a gender sub-commission was formed in Havana and this sub-commission reviewed all the agreements in terms of gender equality. Moreover, with the inclusion of women, the sexual offenses, which had been committed during the conflict process, were kept out of the scope of amnesty and women gained priority on issues, like the distribution of public lands.⁷⁷ Conflict victims are also included in the process and 60 representatives of

⁷⁴ Browne, "Evidence on Programmes", p. 1.

⁷⁵ Mendes, "Inclusion and Political Representation", p. 5.

⁷⁶ IFIT, *The Colombian Peace Talks*, p. 8.

⁷⁷ PRIO, "Gender and Inclusion", p. 2; Winstanley, "Women's Participation", p. 2; Salvesen ve Nylander, "Towards an inclusive peace", p. 4.

victims visited Havana. Universidad Nacional, the United Nations and Catholic Church had chosen these representatives. These people are selected from different parts of the country, from different segments of the society (including indigenous communities and different ethnic groups), with different victimizations (forced migration, assassination of a relative, child combatants etc.). Moreover, the group did not only include the victims of the actions of FARC but also the victims of the actions of paramilitaries, other armed groups, and the Colombian Armed Forces.⁷⁸ By the formal participation of victims in the Peace negotiations, their victimization was formally recognized. Additionally, several rights like compensation and non-repetition guarantees could be given to these people by the peace agreement. Finally, with the inclusion of armed forces, issues like disarmament of FARC members and their secure transition to reintegration centers could be conducted without any problems.⁷⁹

Çatışma Beyanı:

Araştırmanın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

BAYSAL, Başar, *Securitization and Desecuritization of FARC in Colombia: A Dual Perspective Analysis*, Lanham, Rowman Littlefield Lexington Books, 2019.

JOB, Brian, *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States*, Boulder, L. Rienner Publishers, 1992.

Makale ve Kitap Bölümleri

BAYSAL, Başar, Çağla LÜLECI SULA ve Uluç KARAKAŞ, “Uluslararası Siyaset Sosyolojisi ve Güvenlik: Terörizm, Sınır Güvenliği ve Vatandaşlık Örnekleri”, *SBF Dergisi*, 2019, Sayı 74(4), 1203-1231.

BEJARANO, Anna Maria ve Eduardo Pizarro LEONGOMEZ, “From “Restricted” to “Besieged”: The Changing Nature of the Limits to Democracy in Colombia”, Frances Hagopian, (ed.), *The Third Wave of Democratization in Latin America: Advances and Setbacks*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, 235–260.

⁷⁸ Brett “The Role of The Victims”, p. 278; Mendes, “Inclusion and Political Representation”, p. 20.

⁷⁹ Cortes ve Millan, “The Role of the Armed Forces”, p. 5.

- BRETT, Roddy, “The role of the victims’ delegations in the Santos-FARC peace talks”, V. Drulliole ve R. Brett, (ed.), *The Politics of Victimhood in Post-Conflict Societies: Comparative and Analytical Perspectives*, Oxford, Palgrave Macmillan, 2018, 267–299.
- CÉSPEDES-BÁEZ, Lina M. ve Felipe J. RUIZ, “Peace without women does not go! Women’s struggle for inclusion in Colombia’s peace process with the FARC”, *Colombia Internacional*, 2018, Sayı 94, 83-109.
- HENSHAW, Alexis, “Outbidding and Gender: Dynamics in the Colombian Civil War”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 2020, DOI: 10.1080/1057610X.2020.1759266.
- KEW, Darren ve Anthony WANIS-ST JOHN, “Civil society and peace negotiations: confronting exclusion”, *International Negotiation*, 2008, Sayı 13, 11–36.
- LEE, Chris, “The FARC and the Colombian Left: Time for a Political Solution?”, *Latin American Perspectives*, 2012, Sayı 39(1), 28–42, s. 30.
- LEGRAND, Catherine, “The Colombian Crisis in Historical Perspective”, *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, 2003, Sayı 28(55/56), 165-209.
- MENDES, Isa, “Inclusion and Political Representation in Peace Negotiations: The Case of the Colombian Victims’ Delegations”, *Journal of Politics in Latin America*, 2020, Sayı 11(3), 1-26.
- MITCHELL, Christopher, “The Right Moment: Notes on Four Models of ‘Ripeness’”, *Paradigms*, 1995, Sayı 9(2), 38-52.
- NILSSON, Desiree, “Anchoring the peace: civil society actors in peace accords and durable peace”, *International Interactions*, 2012, Sayı 38(2), 243–266.
- PAFFENHOLZ, Thania, “Civil society and peace negotiations: beyond the inclusion–exclusion dichotomy”, *Negotiation Journal*, 2017, Sayı 30(1), 69–91.
- REMPE, Dennis M., “Guerrillas, Bandits, and Independent Republics: US Counter-Insurgency Efforts in Colombia 1959–1965”, *Small Wars & Insurgencies*, 2002, Sayı 6(3), 304–327.
- ZANKER, Franzisca, “Legitimate representation: civil society actors in peace negotiations revisited”, *International Negotiation*, 2014, Sayı 19(1), 62–88.

Tezler

LONGHURST, Ricky M. ve Jesus K. LOPEZ, *The Forgotten Insurgency: Is There Hope for Colombia?*, Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School, Monterey, California, 2005, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a443320.pdf> (Erişim Tarihi: 23.04.2021).

İnternet Kaynakları

- Acuerdo General, *Acuerdo General Para La Terminación Del Conflicto Y La Construcción De Una Paz Estable Y Duradera*, 2012, <http://wsp.presidencia.gov.co/Documents/AcuerdoTerminacionConflicto.pdf> (Erişim Tarihi: 12.04.2021).
- BAYSAL, Başar, “Kolombiya-FARC Barış Süreci ve Alınacak Dersler”, Güvenlik Portalı Güvenlik Yazıları Serisi, 2020, https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2020/10/KolombiyaFARC_BasarBaysal_v.2.pdf (Erişim Tarihi: 16.06.2021).
- BAYSAL, Başar, “Kolombiya Protestolarının Analizi: Sorunun Kökleri, Şiddetin Sebepleri, Talepler ve Olası Sonuçlar”, UİK Panorama, 2021, <https://www.uikpanorama.com/blog/2021/05/27/kolombiya-protestolarinin-analizi-sorunun-kokleri-siddetin-sebepleri-talepler-ve-olasi-sonuclar/> (Erişim Tarihi: 21.06.2021).
- BROWNE, Evie, “Evidence on Programmes’ Effectiveness on Horizontal Political Inclusion”, GSDRC Applied Knowledge Services, 2015, <https://gsdrc.org/wp-content/uploads/2015/06/HorizontalPoliticalInclusion.pdf> (Erişim Tarihi: 15.03.2022).
- CHARLES, Mathew H., Başar BAYSAL ve Juan D. FORERO, “A Criminal Peace, Mapping the Murders of Ex-FARC Combattants”, OCCO Series, 2020, <https://www.urosario.edu.co/Documentos/Facultad-de-Ciencia-Politica-Gobierno-y-Relacione/Observatorios/Crimen->

Kolombiya – FARC Barış Görüşmelerinde Katılımcılığın Rolü:
Kadınlar, Kurbanlar ve Ordu

- organizado/DOCUMENTOS_OCCO_2_A_Criminal_Peace-18-nov-min.pdf (Erişim Tarihi: 11.06.2021).
- CORTES, Omar ve Juanita MILLAN, “The Role of the Armed Forces in the Colombian Peace Process”, NOREF Report, 2019, <https://noref.no/Publications/Regions/Colombia/The-role-of-the-Armed-Forces-in-the-Colombian-peace-process> (Erişim Tarihi: 15.06.2021).
- FARC Manifesto, 1966, <http://cedema.org/ver.php?id=4415> (Erişim Tarihi: 11.06.2021).
- HERBOLZHEIMER, Kristian, “Innovations in the Colombian Peace Process”, NOREF Report, 2016, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/NOREF_CR_Report_Colombia%20Innovations_final.pdf (Erişim Tarihi: 15.03.2022).
- Historical Memory Group, “BASTA YA! Colombia: Memories of War and Dignity”, Centro Nacional de Memoria Historica, 2016, <http://centrodememoriahistorica.gov.co/descargas/informes2016/basta-ya-ingles/BASTA-YA-ingles.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2019).
- IFIT, “The Colombia Peace Talks: Practical Lessons for Negotiations Worldwide”, 2018, <https://ifit-transitions.org/wp-content/uploads/2021/03/The-Colombian-Peace-Talks-Practical-Lessons-for-Negotiators-Worldwide.pdf> (Erişim Tarihi: 16.06.2021).
- OKOJIE, Julius, “Spoiler violence and the necessity for a more inclusive peace process in Mindanao”, Kroc Institute for International Peace Studies, 2015, s. 4, https://dl1wqtxts1xze7.cloudfront.net/49718687/Spoiler_Violence_and_Peace_Negotiations_in_the_Philippines-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1647501710&Signature=Bezr37KiTKjonJYQ8EJxhbvGII0n4BEqtaGFkG47PRuiujxFwaMcONmuHwSq7jTW9d4jIHxcD~UXiUIH57TZCOekJ-k~x-hnZE55DdDI9hjVE75Njl0QcXO4N7Fd6ekkWzo1mOxmK02BP6v1SqSUB7qrAS4D6nkVo9fP5ULAGEbQ2BUGywR-FfEplTFE7mk65FdA1yCd1FGh2fAehbzvFNqJLIUVd1m754nlp6sNH0PBYAjpgMYzCQOVLK9HLsFRY4tk5jqQscHJcPRUyYV8~FMgPC9GBIFtdnxfvNTRZfxsForjQ64I7ujNUEwVVbFsVRe5qyY29hUkVn2clEaHCw_&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA, (Erişim Tarihi: 16.03.2022).
- PRIO (Peace Research Institute Oslo), “Gender and Inclusion in the Colombian Peace Process”, PRIO Gender, Peace and Security Update, 2016, Sayı 4, <https://www.prio.org/utility/DownloadFile.ashx?id=483&type=publicationfile> (Erişim Tarihi: 12.04.2021).
- SALVESEN, Hilde ve Dag NYLANDER, “Towards an inclusive peace: women and the gender approach in the Colombian peace process”, NOREF Report, 2017, <https://noref.no/Publications/Regions/Colombia/Towards-an-inclusive-peace-women-and-the-gender-approach-in-the-Colombian-peace-process> (Erişim Tarihi: 15.06.2021).
- TICKNER, Arlene B., Speech at NYU Seminar on Colombian Protest, 2021, https://www.facebook.com/watch/live/?v=4238362996194694&ref=watch_permalink (Erişim Tarihi: 30.05.2021).
- UNITED NATIONS, The United Nations Guidance for Effective Mediation, 2012, <http://peacemaker.un.org/resources/mediation-guidance> (Erişim Tarihi: 06.06.2021).
- WINSTANLEY, Louise, “Women’s Participation in the Colombian Peace Process”, Latin News, Latin American Regional Report, 2012, <https://www.abcolombia.org.uk/wp-content/uploads/2018/05/ABColombia-LatinNews-Women-Participation-Peace-Process-.pdf> (Erişim Tarihi: 26.06.2021).